

in profesorici na ljubljanskem učiteljišču, ki je bila rojena 1900 ter je umrla v nemškem koncentracijskem taborišču v Auschwitzu 1944. Pred vojno je bila tu dekliška sirotišnica, imenovana *Lichtenthurnov zavod*, ustanovljena 1878 iz zapuščine Marije Mahkotove, ki je to hišo podedovala po svoji sestri Katarini, poročeni z grofom Lichtenthurnom.

Preko šentpeterskega mostu na nasprotnem bregu Ljubljanice stoji v ozadje Vrazovega trga potisnjena nekdanja »šentpeterska vojašnica«. Prvotno pritlično poslopje je bilo sezidano v 16. stoletju kot lazaret za kužne bolezni. Dve sto let kasneje je bilo preurejeno v vojašnico in prezidano v enonadstropno stavbo. V 19. stoletju je bil tu kader kranjskega 17. pešpolka, imenovanega »Kranjski Janezi«.

Za temi zidovi je bilo v dolgih stoletjih kaj groze in tragike. Stoki in umiranje kužnih bolnikov, dresura vojaških novincev, petje prešernih in žalostnih fantov, prignanih na deset-, dvanajst- in še večletno vojaško službo v suknji beli in s sabljico pripasano, vmes bleščeče parade avstro-ogrske vojske, ki je zadnjikrat slavnostno odkorakala leta 1914 na bojišče in se odpeljala proti ruski in srbski fronti. Potem so bili med prvo vojno tu zaporj vojnega sodišča, od tod je spremljala vojaška kolona, oborožena s puškami in na njih nasajenimi bajoneti, obsojence v smrt na strelišče na Suhem bajerju ob Dolenjski cesti. Tak prizor je verno in drastično opisal Vladimir Levstik v *Pravici kladiva*.

Med drugo svetovno vojno je tu italijanski fašistični okupator zapiral in mučil sodelavce in simpatizerje narodnoosvobodilnega gibanja ter izmed njih odbiral talce za smrt v Gramozni jami, med prvimi dr. Aleša Stanovnika (1942). V zaporih tu so bili med drugimi: dr. Fran Kidrič, Juš in Ferdo Kozak, dr. Slodnjak, dr. Kreft in drugi.

Zdaj stoji umirjeno to staro poslopje, raztegnjeno v širok pravokotnik s prostornim dvoriščem v sredi, ki vanj držijo glavna vrata skozi pročelje na odsekanem voglu. Po mračni zgodovini je skladna utež nasproti šestnadstropni stari Cukrarni na nasprotnem bregu.

Danes so tu nastanjeni *dekanat medicinske fakultete* in njeni znanstveni inštituti.

Dalje prihodnjič

Ocene in poročila

REBULA, VIPOGRAD RIMSKE CESARICE

Rebulova zbirka novel je izšla pri mariborskih Obzorjih že leta 1956, vendar tudi iz te časovne odmaknjenosti še zasluži pažnjo v našem listu. Vanjo je zajet del avtorjeve literarne žetve iz let 1948 do 1955. Novele so razvrščene kronološko in s tem je zbirki dana posrečena slogovna, snovna in ustvarjalna ubranost in pisanost, hkrati pa naravno prikazana avtorjeva ne-nehna umetniška rast.

V uvodni črtici *Skrivnost severne stene* (1948), napisani manom planinca dr. Klementa Juga, je Rebula še ves »mladostno« zanesen. Namesto jedrih, drobnih besed, ki bi se kot zrno k zrnu zlagale v umetnino o lepoti gora in o radostni grozi smrti v njih, uporablja malce napihnjene, votle, slovesno brneče, velike besede. To zamaknjeno pesem neusmiljeno sekajo bridko resnični, na zemljo pripeti odlomki iz Jugove zapuščine. In mogoče je ravno

v kontrastu med privzdignjenim besedilom pisatelja Rebule in stvarnim jezikom planinca in filozofa dr. Juga največji čar te črtice.

Štiri leta kasneje (1952) se je Rebula vživel v Kosovela in napisal *Uro poklica*. Junak mu je še zmeraj poetiziran, vendar so njegovi obrisi že konkretni in je njegova osebnost ujeta v značilno trenutno podobo, ki bralcu dopolnjuje in pogloblja njegove lastne (vsaj podzavestne) vtise in sodbe. Rebula se je namreč (skoraj bi lahko rekel: sistematično) lotil opisovanja naših literatov, zakaj v zbirki je še *Lovorov grm* (1955) o štiripersni deteljici moderne, Ketteju, Murnu, Zupančiču in Cankarju, s povsem stvarnim, realističnim izsekom iz njihovega življenja. Osebe sicer niso vse enako plastično podane (pri tem ne mislim na faktografsko ali fotografsko dokumentarnost, saj je tako rekoč nemogoče zadeti posrečene odtenke v glasu ali posamezne značilnosti v gibanju, ki so sodobnikom zlasti v oporo, če si hočejo priklicati pred oči katero od oseb, ki jo poznajo, temveč na umetniško zajeto trenutno ali trajno, telesno ali duhovno značilnost). Za ilustracijo Rebulovega umetniškega razvoja v osmih letih bi lahko omenil trezni, zreli, po svoje pretresljivi opis trenutkov, ko Kette recitira Murnu svoj sonet Na očetovem grobu. Nič bučnosti, kakor bi bila še osem let prej, zgolj tišina, praznina, v katero udarijo glasovi od zunaj. In prav to posreduje v bralcu več kot cel slap bobnečih besed.

Ob teh treh tako rekoč prigodniških novelah naj omenim še *Srečo*, pesem v prozi (1951), izrazito filozofsko-refleksivno meditacijo, ki jo mirno lahko označimo za avtobiografsko in ji s tem dodamo nov aspekt. Sprožilo jo je sicer doživetje našega Krasa, vendar poje o večnem iskanju — in hkrati že tudi odtegotovanju — moškega in ženske. Poje o istem hrepenenju kakor novela *Odčarani vrt* (1951), ki je pisana tako, da bi namesto imen Adam in Eva, Kajin in Abel lahko stala katera koli pretekla, sedanja ali prihodnja, s čimer je pisatelj po svoje poudaril večnost človekovega iskanja in hrepenenja, ljubezni in ljubosumnosti, spoznanja in razočaranja.

Na to novelo se po motivu nasilnosti (davljenje) in strasti (ljubosumnost) navezuje *Deček od Misisipija* (1949) z močno fabulo, vendar še iz prejšnjega avtorjeve dobe, tako da ni do kraja izkoriščena mogočna baladna zamisel. Sredina je namreč skoraj bleda (vse šesto poglavje) in razgubljena na preveč oseb. Vse drugače zrela umetnina je *Votel je Kras* (1951), čeprav se za kratek hip nevarno zamaje na meji teze (narodnostni problem), da se potem ob koncu še lepše prelije v čudovito človeško izpoved.

Vrnitev (1952) je roman o študentu Milanu in dogodkih na Primorskem v letu 1943. Rebula je dokazal, da je tema vrnitve lahko še zmeraj sočna in privlačna. Skoda je samo, da je v zgradbi preveliko nesorazmerje: neaktivnemu junaku Milanu je namenjenih preveč retrospektivnih spominskih vložkov v primeri z njegovim baladno odsekanim koncem.

V *Vinogradu rimske cesarice* (1955) je obdelana aktualna tema o dvojezičnih napisnih tablah na tržaškem ozemlju. Rebula si je za junaka izbral nekdanjega Kraševca, trenutnega stoo odstotnega Tržačana, poročnika Uglessicha, z njegovo edino aktualno mislijo: nedelja, nogometna tekma, športna stava. To je zelo nadarjena poteza, zakaj pogled skozi tak periskop na problem dvojezičnosti je groteskno tragikomičen in na prizadetega bralca pošastno učinkuje: ves čas imaš občutek, da ta Uglessich ni Uglešič, temveč zdolgočasen, za naše narodnostne probleme gluhi ameriški (zavezniški) vojak, in zmeraj znova se ti pri tem vsiljuje v zavest, da to vendarle ni tujec, temveč domačin. In misel ti sega naprej: če se tako godi na zelenem lesu, kaj naj potlej pričakujemo šele od suhega...

In to je ravno snovna zanimivost in živa aktualnost Rebulove zbirke: z umetniško močjo nam je odstrl pogled v življenje Slovencev na zahodni meji. Za nas, notranje, »celinske« Slovence, je še posebej zanimivo, kako gleda na ta vprašanja tamkajšnji domačin z očmi in čustvi človeka z onstran, z »otokov«. In kljub porazni perspektivi, ki jo odpira poročnik Uglessich, le čutimo iz vse Rebulove knjige, da narodnost ni zgolj votla beseda.

Kakor v izboru in obdelavi snovi je razločno viden Rebulov osemletni razvoj tudi v slogu in pisavi nasploh. Od začetnih, jurčičevsko naivnih stavkov v *Dečku od Misisipija* (»Kako bi to vprašanje pred nekaj dnevi, še včeraj,

še sinoči bilo osrečilo Gizelo« itd., zlasti na straneh 25—31) pa do cankarjansko grajenih in virtuozno nizanih period (še posebej v Vrnitvi) je dolga pot, ravno tako dolga tudi od časnikarsko neslovenskih okornosti (»Kamor koli je vrgel pogled, je s starim, rodbinsko stremečim čutom opazil nedostatek. In ta nenehna zaposlenost z gruntom in družino je dajala njegovi mladosti preuranjeno, skoraj trpečo resnobo«) do slogovne izbrušenosti in dognanosti poznejših novel, kjer je (spet predvsem v Vrnitvi) zanimivo opazovati Rebulovo mojstrstvo v podajanju žive govorice. Žargon: *To vas briga eno figo!* Kmečka tuja učenost: *Mora iti. Absolutno mora.* Župnik: *Knjige so te pokvarile in tiste tvoje knjige so proti Bogu, samo neumne knjige so.* Mati: *Imaš glavnika? Imaš robec? Imaš vse? Partizan: To je mašinka. Fina.* Narečje: *Korčeš (= kakor hočeš). Čete rib? Starka: Vi fantje kot roža, vi naši borci, skala je naša mati. Pojdite, benedetti.* Kmetica: *Kaj čete. Samo mi, ki smo zabiti, se imamo za Slovence, mi zarukani Kraševci.* Ali: *Boš ti kuhal. Boš ti hodil po Furlaniji. Boš ti beračil sirk.* Ali: *Sem kopal za česen.* Študent: *V italijanščini bi bil rabil množino. V slovenščini je dvojina, kadar sta dva.* In še in še. Ne le v eksotiki krajeвне problematike, tudi v sočnosti realne govorice je odgovor na vprašanje, zakaj so se v novejšem času še posebej uveljavili pisatelji z obmejnimi področij.

Lahko bi seveda navajal tudi Rebulove nerodnosti in trdote (bratov pristanek na njeno skupnost z Geomeom je bil tudi pristanek matere; danes, po tolikem času, mu je ves, malce surovi vonj tistih rož še v nosnicah; le nekaj novega, samo nekaj v topli, svetli sobici, nekaj nežnega za nežnimi zastori pospravljenega, mirno razsvetljenega sobice; s torbico, malomarno poveznjeno čez ramo; izjokala sem se, ne da bi več rekla besede; bilo je kruto, čutili se sam sebi smešnega; ne da bi se zapletli niti v najmanjšo prasko; ko bi bil vsaj do neke mere gotov, da je tepec; tudi če sem se z nekom le površno poznal, če sva se na cesti komaj pozdravila, mi ga smrt tako potisne v zavest, kakor ga življenje ni bilo nikoli zmožno). A kje jih ni? Tudi slovničnih, pravopisnih in grafičnih spodrseljavev je za tako lepo knjigo le preveč; človek se tam okrog pete pole nekje kar oddahne, ko se prijetno začuti blagodejna roka lektorja in korektorja. Nekaj slogovnih primorskih posebnosti sem omenil že prej, zdaj naj opozorim še na precejšnje bero narečnih besed (kozbec = del voza; pašten = kos obdelane zemlje; skrla = skalica; žordanka = vrsta gobe; lempa = vrsta posode; vahte = verne duše; krembelj = jezik v zvonu; poloh = klopotec, pokvarjeno jajce; rešeliče = neka rastlina; ubožce = revica; plavnik = vrsta posode; borjač = dvorišče itd.). Škoda je, da niso na koncu knjige razložene, saj bi to ne bilo samo v oporo bralcem na drugem koncu slovenskega ozemlja, ker so knjigo izdala mariborska Obzorja, temveč tudi gradivo za besednjakarje, ki jih med drugim zanima, kje vse je kaka beseda živa in kaj vse pomeni. Od nenavadnih glagolskih zvez naj omenim le tri: prepustiti se vznaku = zlekniti se; vzeti se = izginiti, dejati se kam (rodila ga je, nič več, potem pa se vzela s svojo culo v južne dalje; ondan mi je postalo doma pusto, pa sem si rekel, da se moram kam vzeti); poslušati = čutiti (poslušaje njene vgrize na zatilniku). Vsaj zadnji od teh treh ni povsem naš, temveč v narečni rabi preko italijanščine. Seveda pa v dovršni obliki prispeva svojevrstno obogatitev, ki bi jo včasih težko nadomestili z ravno tako pesniško zvenečim glagolom (izgubljeno je prisluhnil kislemu vonju njene polti, samo tako je lahko preslišal izzivanje tistih luči; prisluhnil je njenim prsim, če se še dvigajo).

Ob koncu je treba zapisati, da je *Vinograd rimske cesarice* obetajoča obogatitev slovenske proze in da je prikazala Rebulu zlasti kot mojstra detajla, lahko bi tudi rekel miniaturo, spretnega in aktualnega v izboru teme, manj pa še izurjenega v kompoziciji in obdelavi. Dva kratka stavka iz njegove zbirke ga lepo označujeta kot pisatelja: *Bil je mehak značaj z nagnjenjem k literaturi in k sanjarijam, malone dekliška duša.* In: *Bila je tema, trudna in vonjiva jesenska tema in kar se je potem godilo v sobi in na vrvečem borjaču, se je godilo kakor v otožni razdalji, na ozadju Milanovih misli.* Z drugimi besedami: Rebula se nagiblje k filozofski meditativnosti, pesniški odmaknjenosti in kljub realizmu k rahli zastrtosti, tako da je celo najstrahotnejši prizor manj grozen in manj krvav, kot bi bil pri marsikom drugem.

Janko Moder